

РОМАН ЙОЗЕФА РОТА «МАРШ РАДЕЦЬКОГО» ЯК ІНТЕРТЕКСТ**Т. П. Монолатій**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра іноземних мов; 76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +38 (050) 8875634; e-mail: tanja.monolatij@gmail.com*

У статті обґрунтовується теза, що найвідоміший роман Й. Рота «Марш Радецького» має інтертекстуальну основу, почерпнуту з тогочасних романів кшталту «родинних хронік». Доведено, що у творі містяться й окремі інтертекстуальні включення: останнього нащадка впливової родини; відірваності головного героя від предків; дихотомії «метрополія» / «провінція»; втрати ілюзій та негеройської смерті; естетики занепаду / особистих причин занепаду. Оскільки погляди письменника на специфіку прозової творчості детермінували виникнення своєрідного художнього світу, то одним з його основних принципів була художня об'єктивність. Автор показував як зовнішній, так і внутрішній світ своїх героїв, вносячи у зображувану картину власні переживання. Встановлено, що роман «Марш Радецького» є імплікацією авторської критики сучасності, аніж ностальгією за кралицями часами, яка найбільше увиразнюється інтертекстуальними впливами німецької та англійської літератур, а також алюзіями до творів австрійського, французького, польського та чеського письменства.

Ключові слова: *інтертекст, інтертекстуальність, інтеркультурна парадигма, «Марш Радецького», Йозеф Рот.*

Теорія інтертекстуальності, згідно з якою кожен текст можна розглядати як своєрідне мереживо інших текстів, свідомих і несвідомих за-позичень, які, нашаровуючись, творять нову художню реальність, може вести й до ідеї розгляду тієї чи іншої культури в певний період її існування як особливого тексту-культури. Такий теоретичний підхід може бути надзвичайно продуктивним, зокрема, при дослідженні творчості тих авторів, художня творчість яких закорінена у різні сфери людського буття, формуючись на пограниччі культур, мов, історичних та національних традицій. Яскравим представником таких «інтеркультурний» наративних стратегій виступає уродженець Бродів, класик австрійської літератури ХХ ст. Йозеф Рот.

На початку 1930-х рр. письменник відійшов від критичного зображення проблем сучасності і звернувся до втрачених світів Габсбурзької монархії. Оскільки погляди письменника на специфіку прозової творчості детермінували виникнення своєрідного художнього світу, то одним з його основних принципів, було те, що у твір не повинно потрапити нічого випадкового, не пережитого, художньо неправдивого. Відтак

автор намагався якомога правдивіше показати як зовнішній, так і внутрішній світ своїх героїв, вносячи у зображувану картину власні переживання.

Передмову до газетних публікацій «Маршу Радецького» Й. Рот закінчує визначенням завдання письменника у ставленні до історії: «Обов'язком письменника є збереження дивовижного і одночасно того, що характеризує людей з минулого, зниклого. Його високе і скромне завдання – відкривати особисті долі, яким історія дозволила загинути...» [27, с. 874]. Як вважає сучасний німецький дослідник В. фон Штернбург, за «габсбурзьким міфом» у Й. Рота на початку 1930-х рр. знаходиться не більше і не менше, як політична невдача: час, про який він пише, сам себе засудив, і автор розповідає про це [30, с. 398]. У «Марші Радецького» ми бачимо не літературну історіографію затонулої «в морі часу» імперії. Як стверджує відомий дослідник Ротової творчості К. Маргіс, у цьому «класичному» романі Й. Рота міститься утопічний аспект, який здебільшого міститься в уявному переформуванні минулого: казка, яка розповідає про смерть старого світу, одразу ж зображує майбутній світ, який є поверненням старого [24, с. 215-218].

Роман «Марш Радецького» названий за музичним твором Й. Штрауса (що є алюзією до однойменного маршу австрійського композитора), який є найвищим проявом останнього зовнішнього блиску монархії та проходить лейтмотивом через життя молодого лейтенанта Карла Йозефа Тротта. Оскільки теоретики інтертекстуальності стверджують, що кожен текст вибудовується як мозаїка з цитат, кожен текст є поглинанням і трансформацією іншого тексту [18, с. 140], важливо простежити інтертекстуальну основу роману «Марш Радецького». Три покоління Тротта, подібно до головних героїв трилогії Г. Броха «Сновиди», зображають принципово різні типи людей [32, с. 205]. Зокрема у своєму романі Й. Рот описує життя чотирьох поколінь за 60 років. Така форма оповіді була досить популярною, варто згадати ще кілька романів такого типу: «Леннакери» І. Зайдель, «Будденброки» Т. Манна, «Поггенпулери» Т. Фонтане, «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі. У цих творах через приватне життя кількох поколінь однієї родини передаються суттєві зміни епохи. З названих прикладів роман «Будденброки» найближчий по часу до «Маршу Радецького». Так, наприклад, дослідник Р. Струць вважає, що «Марш Радецького» можна «навіть напівіронічно назвати сімейною хронікою, дещо подібною до Маннових «Будденброків», особливо в тому, що обидва романи завершуються катастрофами колосальних вимірів. У Манна – це кінець роду і кінець європейської буржуазії, у Рота – те саме, а також кінець могутньої монархії» [11, с. 90].

Обидва романи показують чотири покоління за схожий період часу, про перше покоління розповідається тільки епізодично і досить побіжно, а набагато більше уваги Т. Манн і Й. Рот приділяють другому по-

колінню. На відміну від «Маршу Радецького», в романі «Будденброки» друге покоління живе і після смерті консула – представники першої генерації швидко померли один за одним. Трохи більше представлене в романі Й. Рота третє покоління Тротта – окружний начальник, а найбільша частина оповіді присвячена представнику четвертої генерації – Карлу Йозефу.

Для порівняння, Т. Манн надає третьому поколінню Будденброків найбільше уваги і відносно коротко розглядає долю четвертого. Смерть Ганно стає лише ризиком під хронікою Будденброків: «Він ледь випростався, недбалим рухом узяв лінійку, приклав її під своїм ім'ям, [...] потім спокійно, старанно, [...] провів золотим пером через увесь аркуш дві гарні рівні лінії... [...] – Я думав... думав, що далі вже нічого не буде...» [6, с. 415]. Відповідно, розпад Будденброків починається уже з третім поколінням, тоді як у Й. Рота – лише з четвертим. Томас Будденброк чіпляється за традиції і добросовісно виконує навіть невеличкі завдання – в цьому він схожий на окружного начальника, але він безпорадніший, ніж його батько і дід, іноді його охоплює нерішучість і жага смерті, тобто ті риси характеру, які має і Карл Йозеф. Томас має якості окружного начальника і Карла Йозефа, а Карл Йозеф подібний на Томаса і Ганно, третє і четверте покоління обох романів пересікаються. Схожість Ганно і Карла Йозефа в тому, що вони останні представники своїх родів, чутливі і слабкі. На відміну від Т. Манна, який зображає подружжя, багатьох братів і сестер та їх сім'ї (тільки Ганно, наймолодший, є єдиною дитиною), Й. Рот представляє читачам лише одного представника кожної генерації: інваліда, героя Сольферино, окружного начальника і Карла Йозефа.

Мотив останнього нащадка впливової родини зустрічаємо і в творі Р.М. Рільке «Нотатки Мальте Лявридса Бригге». Як зауважив А. Дністровий, у Голдхузена є важливе міркування: «У ставленні Рільке до аристократії наївний снобізм його матері [...] був величним прагненням поета до незалежності. Коли він сам береться пояснювати свою соціальну ситуацію, то солідаризується з поширеними уявленнями свого часу, якими вони заявляли про себе всюди в літературі *fin de siècle*, від Гофманстала до Томаса Манна: художник – це замкнута в собі остання дитина, якою закінчується стародавній шляхетний рід» [9, с. 8]. «Перед Мальте розкривається, ніби живий, світ, який безповоротно минув [...] І Мальте – остання дитина цієї зниклої реальності, приречена відчувати своє повільне та неспинне підкорення смерті та проминанню» [9, с. 9].

Спільним для обох романів є те, що події від першого покоління розвиваються не лише в гірший бік, становище родин покращується. Томас стає сенатором, а Франц Тротта, внук неписьменного селянина, вчиться і стає окружним начальником. Таким чином створюється висота, яка ще контрастніше підкреслює падіння і пізніший занепад сімей. Проте окремі ознаки підупаду помітні ще раніше: як у «Будденброках» друге покоління відрізняється від першого своїми святенницькими нахила-

ми, так герой Сольферино (на відміну від батька) настільки втрачає віру в справедливість світу, що йде з армії. Ще деякі деталі об'єднують обидва романи: думки Тоні обертаються лише навколо сім'ї («фірма»), Томаса хвилює тільки честь дому і родини, так і окружний начальник думає тільки про «ім'я Тротта»; як Т. Манн починає і закінчує свій роман купівлею нового будинку, так само «Марш Радецького» обрамлений війнами, в обох творах співпадає зовнішній апогей з внутрішнім занепадом; святкується ювілей, який перериває гроза і жахлива звістка. Крім того, лейтенант Тротта (Trotta) з «Маршу Радецького» має майже тезку лейтенанта Трота (Throta) у «Будденброках», і так само, як Ганно названий на честь своїх предків, наймолодший Тротта носить подвійне ім'я, друга частина якого – ім'я героя Сольферино. З одного боку – обидва наймолодші представники родин формально схожі на своїх предків (іменами), а з другого – відрізняються від них своїм психічним складом.

Розрив між інвалідом, словенським селянином, і його слабким правнуком Карлом Йозефом – чотири покоління, проте в тексті займає небагато місця, коли підкреслюється занепад родини. Герой Сольферино не повертається до Словенії, зі своїм сином розмовляє тільки по-німецьки, а ціною цієї інтеграції є відчуження від свого і своїх, і врешті-решт, від самого себе. Те саме повторюється і з його сином, якого він змушує стати правником, хоча сам мріє про те, щоб повернутися на батьківщину, стати хліборобом, як його предки, проте його нове становище уже не дозволяє цього [11, с. 91]. «З тебе ніколи не вийде ані селянина, ні господаря! З тебе вийде добрий урядовець, та й годі!» [10, с. 27] – так закінчується розмова між батьком і сином. Засудження останнього «на вірного слугу свого пана» – алюзія на трагедію Ф. Грільпарцера «Вірний слуга свого пана», яка проголошує вірність трону [20]. Про таку саму відірваність головного героя Джона Форсайта від предків читаємо і в романі Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів»: «яка відстань лежала між ним і його прапрадідом, першим Джоліоном, власником приморської ферми в Дорсеті» [3, с. 418].

Автор виводить на кін твору Карла Йозефа, коли той приїжджає на канікули додому і потрапляє на батьківський допит [10, с. 31-33]. Схожий іспит спостерігаємо в новелі Ф. Верфеля «Винен не вбивця, а битий»: «Яка була моя неділя? [...] Далі був допит про мої бали та оцінки, які я здобув за останній тиждень. Ніколи не було похвали, зате завжди на мою голову летіли слова військової лайки» [34, с. 14]. Вже перша поява батька і сина вказує на те, що в патріархальному світі «Маршу Радецького» батько є абсолютно панівним *pater familias*, якому повинні підкорятися всі члени сім'ї. Таким чином, влада батьків пригнічує синів і перешкоджає їм жити власним життям. Не тільки в «Марші Радецького» бачимо дихотомію батько-син, а й у романах «Ціпер і його батько», «Тарабас», «Йов», «Історія 1002-ї ночі» автор порушує проблему поколінь. Схожі мотиви знаходимо у творчості Ротового сучасника, польського

письменника Б. Шульца, який у «Exposé про Цинамонові крамниці» зауважував: «У цій книжці вчинено спробу видобути історію певної родини, певного дому в провінції [...] У центрі подій ми бачимо “батька”, загадкову постать, купця за фахом» [12, с. 165].

Між Карлом Йозефом і його батьком напружені стосунки, оскільки син морально слабший від батька, менш життєздатний і вольовий, часто підпадає під сторонній вплив. Проте це не створює конфліктних ситуацій, Карл Йозеф – слухняний син і не повстає проти батька. Як і його батько, він завжди залишається в тіні свого діда – «героя Сольферино», і крім цього, він переконаний, що він останній Тротта. Ця альянція відсилає нас до роману Томаса Манна «Будденброки», де Ганно, справді останній з Будденброків, набагато слабший морально і фізично, ніж його батько і дід [6, с. 406]. Складні стосунки між батьком і сином описані й у романі Р.М. Рільке «Нотатки Мальте Лявридса Бригге»: «кінчиком стопи торкався батькового коліна, він сидів навпроти. [...] між нами панували доволі прохолодні стосунки, які навряд чи виправдовували таке моє поведіння» [9, с. 40].

Певною мірою можна порівняти Карла Йозефа з протагоністом роману Р. Музіля «Людина без властивостей», але, на відміну від Ульріха, людиною без властивостей його робить не надлишок рефлексій, а гіпертрофія почуттів [130, с. 66]. Почуття триумфують, і Карла Йозеф не відповідає новим вимогам життя, в першу чергу це феномен страху. Він боїться кохання, спогадів, порожнечі, подруги, товаришів та їх розмов, батька і будь-яких змін, тому страх стає визначальним почуттям, яке примушує протагоніста почуватися самотнім і бездомним, а самотність викликала у нього ностальгію і бажання захищеності.

Важливу роль у романі «Марш Радецького» відіграють листи, які син пише батькові. Так само в новелі Ф. Верфеля «Винен не вбивця, а вбитий» використовуються присутні в нараційній стратегії листи сина до батька: «Листи, які я адресував своєму батькові, починалися звертанням «Любий батьку», містили сухий звіт про службові відносини, зміни, просування по службі, поставлені переді мною тактичні завдання, і закінчувалися фразою: «Шанобливо вітає Тебе Твій вдячний син Карл». Писати ці листи було мукою, яка спричиняла у мене регулярний головний біль» [34, с. 88-89].

Фабула «Маршу Радецького» побудована таким чином, що реципієнт оглядає місця подій очима героїв; їх персональна історія, їх знання, їх настрої позначаються на образі представленого світу. У цьому сенсі роман Й. Рота є великою екзистенційною метафорою. Окрім цього роман є й книгою про розуміння історії. В розумінні письменника ідеальною моделлю держави є конструкція сонця і місяця, якщо тут звернутися до назви відомого історіософського роману Альберта Паріса Гютерсло «Сонце і місяць» [21, с. 3-7]. У цій системі провінція завжди буде тільки відображенням метрополії як вищого порядку речей. Завданням повіто-

вого містечка є копіювання столиці, звідси помітна до сьогодні подібність галицьких, чеських чи угорських міст до столиці Австрії: ті самі адміністративні будівлі, вокзали, казарми і т. д. Сенсом такої подібності була головна ідея держави Габсбургів. Громадянин в будь-якому місці монархії повинен почуватися як у себе дома.

Окружний начальник фон Тротта показує своєму синові цісарський Відень таким, яким він виглядає з перспективи провінції. Образ столиці випромінює владу, яка пробуджує довіру в приїжджих з провінції. Коротку відпустку, відпочинок від військових обов'язків у віддаленому гарнізоні, лейтенант Карл Йозеф проводить у Відні та залишається патріотично налаштованим, приголомшений мішурою влади, яку випромінює столиця. У романі столиця Габсбургів – це ще елегантний світ опери, ігрових залів, крамниць, ексклюзивних ресторанів і свят, кульмінацією яких є дивовижне свято Тіла Христового. У збірці австрійського письменника і дипломата Л. Андріана так само зображується це свято, при цьому характерно ідентифікується мирське і божественне: «і він любив великі свята, які святкували всі, і особливо те свято Тіла Христового, під час якого до нас приходять тіло нашого Господа і Спасителя Ісуса Христа з не меншим блиском і не меншою радістю, ніж якось у ті святкові дні прийшов імператор Карл VI, коли під час повернення з іспанських володінь заїжджав у свою найвідданішу столицю і резиденцію Відень» [14, с. 26]. Австрійський поет і прозаїк Р. Шаукаль писав: «Я пригадую першу процесію свята Тіла Христового, в якій, я бачив, брав участь імператор. У мене залишилось незрівнянне враження. [...] Такі речі не описують, їх можна тільки зобразити» [28, с. 22].

У модерністському романі, яким вважається «Марш Радецького», яскраво виражені особливості внутрішньої політичної та культурної ситуації набувають єдиного національного вирішення поточних і специфічних особливостей. Кожен з протагоністів творів Й. Рота репрезентує інший варіант міфічного опису долі, деє глибоко під поверхнею реалістичної фабули розігрується екзистенціальна драма на зразок грецької трагедії.

Коли незадовго до вибуху війни лейтенанта Тротту перевели до Галичини, його доля була вже вирішена; він не зумів знайти підхід ані до місцевості, ані до людей, він не зміг опиратися пияцтву і аферам. Вибух війни, а з ним і оголошення смерті він сприйняв майже як визволення, яке він давно передчував, хоч і не до кінця усвідомлював. Втомлений життям Тротта не може пережити занепаду монархії. Колапс Австро-Угорщини робить з неї «королівство смерті», правил якого Тротта не хоче і неспроможний зрозуміти. Досі він жив у ідеалізованій дійсності, яка з настанням війни втратила усілякий сенс; реальна дійсність, яка враз звідусіль оточила його – впливає на нього і обґрунтовує його відхід в смерть. Естетика піднесених ідеалів цісарсько-королівської монархії змінюється в сцені смерті на негативну естетику, потворність заміняє

красу [26, с. 244]. Негеройська смерть австрійського офіцера уособлювала в очах свідків цієї події безглуздий кінець монархії.

Оскільки 1920-і роки закінчувалися несподіваним вибухом прози про втрату ілюзій, «марність Великої війни тепер здавалася ще очевиднішою, і повоєнне покоління відчувало себе певною мірою зрадженим» [1, с. 146], це виявилось у низці антивоєнних творів. Зокрема, у романі Р. Олдингтона «Смерть героя» протагоніст розчаровується у житті, а його геройська смерть є, по суті, прихованим самогубством: «У Вінтерборновій голові наче щось луснуло. Він відчув, що божеволіє, і схопився. Кулеметна черга сталевим батоном шмагонула його по грудях. [...] він провалився у небуття» [8, с. 338].

Інша цікава деталь: у творі польського письменника А. Кусневіча «Лекція мертвої мови» (1977) головний герой – австрійський поручник Альфред Кікерітц – приїжджає до Феліціенталу у Галичині під час Першої світової війни [35, с. 118]. Польський літературознавець С. Кашинський проводить паралель між Кікерітцем і протагоністом роману «Марш Радецького», який, будучи таким самим фаховим військовим, як і Кікерітц, гине не у битві, а черпаючи воду для своїх солдат. Саме цей нерозважливий вчинок Карла Йозефа, який став причиною його «абсурдної» смерті, можна трактувати як трагічний спокутний жест і спробу реінтеграції в ту сферу, з якої його імперія вирвала [11, с. 94]. В обох цих випадках смерть героя є запереченням фальшивих ідеологій в сенсі смерті «за цісаря, народ і вітчизну» [35, с. 258].

Естетику занепаду, яку змальовує Й. Рот у романі «Марш Радецького», він використав також у зображенні особистих причин деградації [29, с. 104-117, 187-188], адже уклад багатосторонніх відносин між метрополією та провінцією зводиться до способу життя символічних фігур. Однією з них є імператор, і на цю постать рівняються й інші герої, передусім фон Тротта. Автор надає майже однакову зовнішність правлячому Францу Йосифу, герою Сольферино, окружному начальнику і його синові Карлу Йозефу. Якщо схожість усіх Тротта можна пояснити тісними родинними зв'язками, то подібність окружного начальника і цісаря не випадкова, вона служить сполучною ланкою між правителем і сім'єю, навіть слуги у цій родині виглядають як вельможі: «Темні бакенбарди, що їх пан фон Тротта вважав елементом своєї уніформи, прикметою, що засвідчувала його приналежність до числа вірних слуг Франца Йосифа Першого, доказом династичних переконань окружного начальника...» [10, с. 37].

Для того, щоб підкреслити занепад головних героїв, автор використовує також портрет імператора, постійно вказуючи на нього в романі. Він висить в кабінеті окружного начальника, в залі кадетської школи, в канцелярії казарми, в офіцерському казино, у ресторані вокзалу, в кухні шинка, в борделі та в інших місцях, і таким чином портрет у романі Й. Рота стає всюдисущим. Мотив зображення імператора присутній у

творах інших письменників, наприклад, в оповіданні Ф. Верфеля «Дім скорботи» воно висить в кухні будинку розпусти [33, с. 5], в романі Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка» – в шинку [2, с. 10-11, 16], а в «Людині без властивостей» Р. Музіля – всюди: «Число його портретів майже дорівнювало кількості жителів у його імперії» [7, с. 205].

У своєму романі Р. Музіль іронічно наголошує на необхідності бути подібним на імператора: «чоловік, який уже сімдесят років становить Найвище Втілення найвищої влади [...] при такій високопоставленій особі не виявляти особистих рис виразніше, ніж вона. [...] той і справді мав такі самі сиві, короткі, на підборідді виголені бакенбарди, які в Кананії носили всі дрібні службовці й залізничні кондуктори. Вважалося, що зовнішнім виглядом вони наслідували свого імператора й короля, однак насправді в таких випадках потреба глибша: вона ґрунтується на взаємності» [7, с. 118]. Ця алюзія відсилає нас і до твору австрійського письменника П. Гютерсло: «Існує офіцер, вищий і знатніший, портрет якого не можна намалювати, тому що він буде схожий на тисячі інших в імперії» [22, с. 9]. Мотив зображення монарха знаходимо і у Б. Шульца: «Світ натоді був зусібіч охоплений Францом Йосифом I, і з нього не було виходу. [...] Світ натоді був обмежений Францом Йосифом I. На кожній поштовій марці, монеті, на кожному штемпелі його відбиток утверджував незмінність і порушну догму всесвітньої однозначності» [13, с. 154, 155].

Ротовий сучасник Ю. Віттлін у романі «Сіль землі» писав: «віра в цісаря Франца Йосифа єднала на тих далеких землях – римських католиків і грецьких католиків, вірмен і жидів – в єдину спільну і світову церкву» [19, с. 148], а австрійський письменник Ф. Т. Чокор у своїй п'єсі «Третє листопада 1918» також згадує: «Тут моїм батьком був імператор. У всіх коридорах і кімнатах висів його портрет, завжди біля Спасителя на хресті» [17, с. 75].

Окружний начальник втілював у своєму місті владу імператора і, як репрезентант монархії, ідентифікував себе з державою й ненавидів усі національні рухи. Майже до кінця він дотримувався свого переконання: «не може бути те, що не дозволено» [10, с. 83, 108, 237] – цитата з вірша німецького поета, письменника і перекладача Х. Моргенштерна «Неможливий факт» [25, с. 38-39]. Оскільки імператор Франц Йосиф хотів бути «батьком усіх народів», а на перешкоді цьому стояли історичні обставини й нові політичні структури, то у символічному плані він радше є в'язнем у своєму палаці, подібно до імператора з оповідання Ф. Кафки: «він ще й досі пробивається крізь покої [...] палацу; і ніколи йому їх не подолати» [5, с. 127].

В кінці роману ознаки занепаду стають все очевиднішими, і старий слабкий світ монархії не витримує вимог автономії націй, деградацію офіцерів, тому після періоду стагнації війна стає неминучою. Новий час висуває свої вимоги. Фабрикант Кнопфмахер засуджує дуель: «Є щось

вельми несучасне, ви вже вибачте! – у цьому вашому кодексі честі! Ми, як не як, живемо в двадцятому сторіччі, подумайте лишень! Ми маємо грамофон, люди телефонують одне одному за сотні миль, а Блері та інші вже навіть злітають у повітря» [10, с. 133]. Так само засуджується дуель у романі Г. Броха «Сновиди»: «Найдивнішим є те, що, живучи у світі машин і залізниць, і в той самий час, коли поїзди їздять, а фабрики працюють, двоє людей стають один навпроти іншого і стріляють» [16, с. 53].

Інша ознака занепаду – констатація того, що «сонце Габсбургів заходить» [15, с. 21]. Ця фраза є парафразом вислову «У моїй імперії сонце ніколи не заходить», автором якого вважають Карла V Габсбурга, і алюзії на нього знаходимо в романі «Марш Радецького»: «Промені габсбурзького сонця сягали на сході кордону володінь російського царя» [10, с. 137], і «Велике золоте сонце Габсбургів для нього вже заходило...» [10, с. 240]. Карл V Габсбург під ім'ям Дона Карлоса є одним з головних персонажів п'єси В. Гюго «Ернані»: «Усе це вам покірне і підвладне. В державі вашій сонце не заходить!» [4, с. 68].

Як бачимо, крім офіційної історії, історії з підручників, проти якої наївно протестує капітан Йозеф Тротта фон Сиполя, герой з-під Сольферино, існує також приватна історія – особистих людських нещастя. Адже лейтенант фон Тротта помирає на початку війни в повній згоді з імперською ідеологією, але він загинув не героїчною смертю у чужому краї, без ілюзії щодо майбутнього, він є просто знаком епохи, час якої закінчився [23 с. 50]. Образ цісаря, сила смерті та мотив повторюваного милостивого порятунку творять центр роману, якому підпорядковані всі протагоністи: рятівник монарха, звеличений у дворянство, який все більше відчужується від своєї словенської батьківщини, його син, австрійський спартанець, який одночасно персоніфікує наче «неісторичний» час, і нарешті внук Карл Йозеф, найслабша ланка у сімейному ланцюзі, паралізована протилежність діда. Якщо дід ще був рятівником цісаря, то вже внук неодноразово врятований від нещастя тільки милістю батька (як рідного, так і батька-імператора). Роман закінчується тим самим, з чого і починається – полем битви. Але цього разу – це Перша світова війна, і однією з її перших жертв стає внук героя Сольферино.

Отже, висновуємо, що роман Й. Рота «Марш Радецького» треба розглядати у контексті тогочасного популярного жанру «сімейного роману». Адже у ньому знаходимо інтертекстуальні вкраплення з творів австрійських авторів – трагедії Ф. Грільпарцера «Вірний слуга свого пана», роману Р.М. Рільке «Нотатки Мальте Лявридса Бригге», роману Р. Музіля «Людина без властивостей», оповідання Ф. Кафки «Імператорське послання», п'єси Ф. Т. Чокора «Третє листопада 1918 року», новел Ф. Верфеля «Винен не вбивця, а вбитий» та «Дім скорботи» та оповідання Л. Андріана «Свято молоді», англійських – романів Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» та Р. Олдінгтон «Смерть героя», французь-

ких – драми В. Гюго «Ернані», польських – збірки оповідань Б. Шульца «Санаторій під клепсидрою», чеських – роману Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка». Разом з тим інтертекстуальною основою «Маршу Радецького» вважаємо роман Ротового сучасника, німецького письменника Т. Манна «Будденброки», який, як і сімейна хроніка Тротів, є теж прикладом занепаду однієї родини і кінцем історичної епохи. Відтак роман «Марш Радецького» імплікацією критики Й. Ротом сучасності, аніж ностальгією за кращими часами, яка найбільше увиразнюється інтертекстуальними впливами німецької та англійської літератур, а також алузіями до творів австрійського, французького, польського та чеського письменства.

Література

1. Бредбері М. Британський роман Нового часу / Малколм Бредбері; Пер. з англ. В. Дмитрук. – К.: Ксенія Сладкевич, 2011. – 480 с.
2. Гашек Я. Пригоди бравого вояка Швейка / Ярослав Гашек; Пер. з чеськ. С. Масляка. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 736 с.
3. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: Трилогія: Кн. 2 / Джон Голсуорсі; Пер. з англ. О. Тереха. – Харків : Фоліо, 2006. – 607 с.
4. Гюго В. Ернані / Віктор Гюго // Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Художні твори. Томи 1-11. – Том 10. Поетичні переклади. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 34-171.
5. Кафка Ф. Імператорське послання / Франц Кафка; передм. Д. Затонського; Пер. з нім. Є. Попович // Твори: оповідання, романи, листи, щоденники. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – С. 126-127.
6. Манн Т. Будденброки / Томас Манн; Пер. з нім. Є. Попович. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1973. – 591 с.
7. Музіль Р. Людина без властивостей : роман / Роберт Музіль; Пер. з нім. О. Логвиненко. – К.: Вид-во Жупанського, 2010. – Розділи 1-80 / передм. Д. Затонського. – 416 с.
8. Олдінгтон Р. Смерть героя / Річард Олдінгтон; Пер. з англ. Ю. Лісняк. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. – 341 с.
9. Рільке Р.М. Нотатки Мальте Лявридса Бригге: роман / Райнер Марія Рільке; Пер. з нім. Ю. Прохасько. – К.: Грані-Т, 2010. – 296 с.
10. Рот Й. Марш Радецького / Йозеф Рот; Пер. з нім. Є. Горевої. – К.: Юніверс, 2000. – 350 с.
11. Струць Р. Йозеф Рот у пошуках батька та батьківщини / Роман Струць; [Упор., наук. ред. В. Моренець] // На пошану пам'яті Віктора Китастого: Збірник наукових праць. – К.: Вид. дім. «КМ Академія», 2004. – С. 88-94.
12. Фіцовський Є. Регіони великої ересі та околиці. Бруно Шульц і його міфологія / Єжи Фіцовський; Пер. з пол. А. Павлишина. – К.: Дух і Літера, 2010. – 544 с.

13. Шульц Б. Санаторій під Клепсидрою / Бруно Шульц // Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – С. 117-331.
14. Andrian L. Das Fest der Jugend. Des Gartens der Erkenntnis erster Teil und die Jugendgedichte / Leopold Andrian. – Berlin: Fischer Verlag, 1919. – 76 S.
15. Böning H. Joseph Roths „Radetzkmarsch“. Thematik, Struktur, Sprache / Hansjürgen Böning. – München: Wilhelm Fink Verlag, 1968. – 220 S.
16. Broch H. Die Schlafwandler. Eine Romantrilogie / Hermann Broch. – Berlin: Suhrkamp Verlag, 1996. – 758 S.
17. Csokor F. T. 3. November 1918. Drei Akte / Franz Theodor Csokor. – Hamburg; Wien: P. Zsolnay, 1957. – 78 S.
18. Düllo T. Zufall und Melancholie. Untersuchungen zur Kontingenzsemantik in Texten von Joseph Roth / Thomas Düllo. – Münster und Hamburg: Lit, 1994. – 371 S.
19. Fras Z. Mit dobrego cesarza / Zbigniew Fras // Polskie mity polityczne XIX i XX wieku. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. – S. 139-152.
20. Grillparzer F. Ein treuer Diener seines Herrn / Franz Grillparzer. – Hamburg: Tredition, 2012. – 132 S.
21. Gütersloh P. Sonne und Mond / Paris Gütersloh. – München: Piper, 1991. – 819 S.
22. Hesse H. «Tarabas» von Joseph Roth / Hermann Hesse // Hermann Hesse. Schriften zur Literatur. – Bd. 2. – Frankfurt am Main: Verlag Kramer Ffm, 1972. – S. 542-561.
23. Kaszyński S.H. Summa vitae Austriacae. Szkice o literaturze austriackiej / Stefan H. Kaszyński. – Poznań: Ars Nova, 1999. – 264 s.
24. Magris C. Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur / Claudio Magris. – Wien: Zsolnay und Deuticke Verlag, 2000. – 414 S.
25. Morgenstern C. Palmström / Christian Morgenstern. – München: Piper Verlag, 1985. – 77 S.
26. Rosenkranz K. Ästhetik des Häßlichen / Karl Rosenkranz. – Leipzig: Reclam, 2007. – 495 S.
27. Roth J. Vorwort zu meinem Roman: «Der Radetzkmarsch» / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Fünfter Band: Romane und Erzählungen 1930-1936 / Hrg. und mit einem Nachwort von Fritz Hackert. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 874-875.
28. Schaukal R. Vom unsichtbaren Königreich / Richard von Schaukal. – Wien, Darmstadt, Berlin: Deutsche Buchgemeinschaft, 1965. – 313 S.
29. Sebald W.G. Unheimliche Heimat: Essays zur österreichischen Literatur / Winfried Georg Sebald. – Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 2004. – 195 S.
30. Sternburg W. von. Joseph Roth. Eine Biographie / Wilhelm von Sternburg. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – 560 S.

31. Weiskopf F.C. Das Slawenlied. Vor einem neuen Tag / Franz Carl Weiskopf // Franz Carl Weiskopf. Gesammelte Werke. Bd. 3. – Berlin: Dietz, 1960. – 470 S.
32. Welzig W. Der deutsche Roman im 20. Jahrhundert / Werner Welzig. – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1967. – 406 S.
33. Werfel F. Das Trauerhaus. Erzählung / Franz Werfel. – München; Zürich: Piper Verlag, 1989. – 76 S.
34. Werfel F. Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig / Franz Werfel // Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig und andere Erzählungen. – Frankfurt am Main : Fischer-TB Verlag, 1989. – 141 S.
35. Woldan A. Mit Austrii w literaturze polskiej / Alois Woldan. – Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2002. – 281 s.

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.09.2013 р.

*Рекомендовано до друку к.ф.н Петросяняк Г.М.,
д.ф.н., професором Набитовичем І.Й. (м. Дрогобич)*

THE NOVEL “RADETZKY MARCH” BY JOSEPH ROTH AS INTERTEXT

T. P. Monolatiy

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko str., 57;
ph. +38 (050) 8875634; e-mail: tanja.monolatiy@gmail.com*

The article substantiates the thesis that the most famous novel by J. Roth “Radetzky March” has intertextual basis gleaned from «family chronicles» of that time. Argued that the novel contains some intertextual inclusions: the last descendant of an influential family; isolation of the protagonist from his ancestors; dichotomy “metropolis” / “province”; disillusionment and non-heroic death; aesthetics of decline / personal reasons for the decline. As writer’s view at the specifics of the prose works determinates the appearing of a peculiar world, one of his basic principles was artistic objectivity. The author shows both the external and the internal world of his characters, bringing in his own experiences. It’s proved that the novel is more implication of the author’s critics of modernity than nostalgia for better times, expressed through intertextual influences of German and English literature, as well as allusions to the works of the Austrian, French, Polish and Czech writers.

Key words: *intertext, intertextuality, intercultural paradigm, “Radetzky March”, Joseph Roth.*